

Dávid István: *Műemlék orgonák Erdélyben*. Polis Könyvkiadó, Kolozsvár — Balassi Kiadó, Budapest. 1996.

Az elmúlt év őszén jelent meg Kolozsvárt Dávid István könyve, melynek a Romániai Magyar Könyves Céh a tavaly novemberi Marosvásárhelyi Nemzetközi Könyvkiállításon az 1996-os *Legjobb Romániai Magyar Könyv* címet adományozta. A kiadvány több szempontból is a magyar hangszer-történetírás úttörő jelentőségű műve.

Az erdélyi orgonaépítés története a magyarországi orgonatörténet jellegzetes és az évszázadok során gyakran meghatározó jelentőségű része volt. Orgonakultúránk első hiteles adatai is e területről származnak. A templom, melynek orgonájáról 1350 körül az első tudósítás szól, a nagyszebeni Marienkirche. Az első név szerint is ismert orgonaépítő szintén szebeni, Stephanus Renispingar, a leleszi premontrei templom 1367-ben elkészült hangszerének készítője. Egy 1499-ben kelt levélben ugyancsak erdélyi, mégpedig egy brassói orgona építése kapcsán találkozhatunk először olyan leírással, melyből az orgonatörténet talán legnagyobb újítására, az önálló regiszterekből álló újkori hangszer hazai megépítésére következtethetünk.

A XVI. századi gyulafehérvári udvar több fejedelme közismert művészetpártoló volt, így az európai zenetörténet egyik jelentős dokumentuma, Girolamo Diruta „Il Transilvano” című orgonaiskolája Báthory Zsigmond fejedelem megrendelésére keletkezett. A lutheránus szászok a XVII. századtól Erdélyben virágzó orgonakultúrát teremtettek, mely háromszor is az ország legnagyobb hangszerét hozta létre: 1673-ban a felvidéki Johannes Vest mester szebeni templomuk számára készítette el 36 regiszteres orgonáját, 1839-ben a brassói Fekete-templomban 63 változatú, majd 1915-ben ismét Szebenben —az akkor már híres fővárosi hangszereket is megelőzve— 80 regiszteres orgona épült.

Ez azonban már a gyors hanyatlás ideje is. A békediktátumot követően a beszűkült piac, majd a gazdasági válság és az újabb háború voltak a fellendülés akadályai. A mélyponthoz rövidesen a vallás- és egyházellenes diktatúra és a sokévszázados orgonakultúrával rendelkező szászság elköltözése vezetett: századunk közepére a közel másfélezerre becsülhető erdélyi, partiumi és bán-sági orgonaállomány szakképzett karbantartó, orgonaépítő nélkül maradt.

Két évtizeddel ezelőtt, e reménytelen helyzetben, az egyre súlyosabb elnyomatás idején látott munkához Dávid István —még mint kolozsvári fiatalember—, *hogyan vegye egyházának orgonáit*. Az akkor létrejött jegyzék —az Erdélyi Református Egyházkerület 1977. évi kérdőíves orgonaösszeírása— feldolgozásra várva közel két évtizeden át pihent az irattartóban. A szerző ezt fokozatosan saját levéltári kutatásaival, személyes felméréseivel egészítette ki, s így alakult ki a most végre kiadásra került könyv törzsanyaga.

Az összeírást egy évtizeddel később, 1987-ben az erdélyi unitárius egyházban és a Királyhágó-melléki Református Egyházkerületben is elvégezték, az akkor beérkezett adatok szintén e kötetet gazdagítják. Végül a könyvben található leírásoknak mintegy harmadát teszik ki azok, melyeket Hermann Binder az erdélyi szász orgonákról, Geréd Vilmos a gyulafehérvári katolikus érsekség hangszereiről, Kovács László Attila pedig az erdélyi magyar evangélikusok orgonáiról készített.

A mai Magyarország területén lévő sípos orgonákról egy évtizeddel ezelőtt, a kárpátaljai hangszerekről 1991-ben készült teljes, egységes szempontú felmérés. S míg a 70–80-as években már felső-magyarországi műemlékorgonák leírását is publikálta két szlovákiai kutató, ez ideig a mai Románia területéről csak rövidebb orgonatörténeti tanulmányok láttak napvilágot, egy-egy mesterre vagy kisebb területre összpontosítva. Így Dávid István most megjelent kötete az első kísérlet arra, hogy a kedvezőtlen kutatási körülmények ellenére *átfogó képet adjon egy szinte teljesen ismeretlen tájegységről.*

Egy könyv hangot nem adhat — s így hangszerekről mindig csak töredékes, áttételes ismeretet nyújt. Mit vesz hát kézbe az olvasó, amikor e mű tanulmányozásába fog?

Az érdeklődő laikus kulturális örökségünknek eddig méltatlanul homályban maradt részével ismerkedhet meg. Egy szép albumot forgathat, szemtelket gyönyörködtető orgonafotókkal s a változatos erdélyi orgonatörténet leírásával. A repertóriumba, az egyes orgonák részletesebb ismertetésébe belelapozva pedig olvashatja régi levelek és egyezségek részleteit, melyek nyomán megelevenedik előtte a múlt, tapasztalhatja az áldozatkész atyafiak istenes buzgalmát és büszkeségét. De tanúja lehet számos hangszer hányatott sorsának, eltűnésének és pusztulásának is.

Általános kultúrtörténeti jelentőségén túl azonban e kiadvány — több mint ezer hangszer adatainak felsorakoztatásával — a magyar orgonatörténeti kutatás alapvető munkája, egyik kézikönyve is. És más szempontból is újdonság: ez az első *kiadott* jegyzék, mely egy nagyobb terület a lehetőségekhez képest *teljes* orgonaállományát igyekszik egységes rendszerbe foglalt adatokkal, dokumentumokkal, jól kezelhető mutatókkal (melyek között az orgonaépítőké is helyet kapott, feltalált hangszereik kronologikus felsorolásával) az olvasó elé tárni.

Van-e valami sajátossága ezeknek a hangszereknek a teljes magyarországi orgonaépítésen belül, léteznek-e külön erdélyi orgonaépítési stílusirányzatok? E kérdés részletes megválaszolása még a jövő feladata, további elemzések, kutatások és felmérések eredménye lehet. Az azonban már most megállapítható, hogy a mai erdélyi orgonák a magyarországi orgonaépítés fennmaradt emlékeinek legarchaikusabb részét képezik. Míg hazai orgonáinknak csak mintegy kétötöde készült a sok évszázada épített mechanikus szerkezettel, addig Erdélyben a hangszerek háromnegyede ilyen orgona.

A másik feltűnő adat: az orgonák mintegy felének nincs pedálja, csupán egy manuállibillentyűzete. Ez természetesen nem értékmérő, hiszen az orgoná-

ban sem tehetünk egyenlőségjelet a mennyiség és a minőség közé. Olyan jelzés azonban, melyet ajánlatos az orgonatanításban, kántorképzésben is figyelembe venni: az egyházzene munkásait ilyen orgonák használatára is ki kell képezni. — Ugyancsak érdekes felfedezéssel szolgál e pedál nélküli pozitívok hangképeinek tanulmányozása: Erdélyben számos olyan nagyméretű, 10–12 regiszteres pozitív készült a XVIII. század közepétől a XIX. század közepéig, melyek 16 lábas alapra épülnek és két 2 lábas regiszterrel is rendelkeznek. Nem lehetetlen, hogy ezek a vidék egyik saját orgonatípusát jelenítik meg — hasonló hangszerek ritkaságok lévén a Magyar Királyság más területein.

S van-e a munkának más, távolabbi célja a történeti kíváncsiság kielégítésén túl? A könyv anyaga a műemlékvédelmet, s ezzel —áttételesen— *jövőnket is szolgálja*. A szakmabelinek segítséget nyújt többek között egy helyes értékrend kialakításában, orgonák építőinek azonosításában; hasonló hangszerek összevetésével pedig a már átépített orgonák rekonstrukciója is lehetővé válik.

De mindez igen-igen kevés lenne, hiszen a restaurálás már a védelem egyik utolsó állomása, mely határozott döntés eredménye. Ezt azonban az orgonát használó közösségnek kell vezetőivel együtt meghoznia. Ilyen döntések pedig csak megfelelően tájékozott, értő és igényes szellemi közegben szülehetnek.

A szerző ezért minden olvasót —szakértőt és laikust— egyaránt arra hív, „ne pusztán értelmezőivé, hanem magyarázóivá is legyünk” a leírtaknak. S így talán mindannyian tehetünk valamit az értékes hangszerekért —küzdve a tudatlanság, a nemtörődömség és a hízog modernkedés ellen—, hogy minél tovább zengjen hangjuk magasztalva Istent, emlékeztetve eleinkre s őrizve önazonosságunkat.

A mű nem lezárása, de egyik fontos állomása egy nagyszabású munkának, az erdélyi, partiumi, bánági orgonatorténét feltárásának. Így mindenekelőtt a felmérés folytatásával válik majd teljessé a nyilvántartás, így ellenőrizhetők a kétes, pótolhatók a hiányzó adatok. És természetesen folytatandó a levéltári kutatás is, melyre az elmúlt időkben oly kevés lehetőség adódott. S talán eképp rövidesen új, revideált és bővített kiadás láthat napvilágot, amelyben nemcsak az ismeretlen építőjű orgonák száma csökken, hanem a feltárt adatok újabb és újabb következtetésekre is módot adnak.

Ars Organi 45 (1997) június

A folyóirat nyári számának elején Alfred Reichling, a Gesellschaft der Orgelfreunde (GdO) elnöke emlékezik meg *a közelmúltban elhunyt kiváló német orgonaépítőről, Richard Renschről*. Rensch ifjú korában a híres lipcsei Thomasschule és Thomaschor tagja volt, majd orvosi tanulmányokat folytatott, végül —1945 után— az orgonaépítői pálya mellett döntött. Ezzel párhuzamosan azonban hosszú évtizedeken át egyházzeneesként is működött. Mind orgonaépítőként,